

מעל פסגת הר הזיתים: גלות וגאולה בפירוש הרמב"ן לפרשת בחוקתי

פרופ' ג'פרי וולף
המחלקה לתלמוד
אוניברסיטת בר-אילן

רמב"ן ויקרא כו, טז:

ודע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות ראשון, כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו... א"כ דבר ברור הוא שעל הגלות ההוא דיבר הכתוב: והסתכל עוד בענין הגאולה ממנו, שאינו מביטח רק שיזכור ברית אבות, ובזכירת הארץ (פסוק מב), לא שימחול עונם ויסלח חטאתם, ויוסיף אהבתם כקדם, ולא שיאסוף את נדחיהם. כי היה כן בעלותם מבבל, שלא שבו רק יהודה ובנימין והלויים עמהם מעט, ומקצת השבטים אשר גלו לבבל, ושבו בדלות, בעבדות מלכי פרס. וגם לא אמר שישבו בתשובה שלימה לפניו, רק שיתודו עונם ועון אבותם (פסוק מ)...

אבל הברית שבמשנה תורה ירמז לגלותנו זה ולגאולה שנגאל ממנו. כי הסתכלנו תחילה שלא נרמז שם קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה, רק תלה אותה בתשובה. ולא הזכיר בעבירות ההם שיעשו אשרים וחמנים ושיעבדו עבודת כוכבים כלל, אבל אמר, (דברים כח טו) והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחוקותיו. אמר, כי מפני שיעברו על קצת מצותיו שלא ישמרו ויעשו את כולן יענשו, שכך היה בבית שני...

ואמר בקללות (דברים כח מט) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר, שבאו עליהם עם רומי הרחוקים מהם מאד, ואמר שם אל גוי אשר לא ידעת (שם פסוק לו), גוי אשר לא תשמע לשונו (שם פסוק מט), מפני רוב רחוקם מארצנו. ולא כן בדברי הברית הזאת, כי גלו לבבל ואשור שהם קרובים לארץ ונלחמים בהם תמיד... וכן והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ (דברים כח טד), הוא גלותנו היום מפוזרים מסוף העולם ועד סופו.... והגאולה בברית ההיא השנית, גאולה שלמה מעולה על כלם....

...וכן מה שאמר בכאן (בפסוק לב) ושממו עליה אויביכם, היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו, וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה, כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם:

והנה הברית הראשונה אשר בפרשה הזאת הקדוש ברוך הוא כרת אותה, כי כן היה שמו הגדול עמנו בבית הראשון, והברית השנית שבפרשה והיה כי תבא מפי משה, רמז לסילוק שכינתו לגמרי, שלא היה בבית שני רק כבוד שמו...

תפילה על תרבות ירושלים

ועמדתו היא רחוקה בשער ירושלים / בית אלהים ושער השמים¹
 ירושלים תפוגה עיר שחברת לה יחדיו / עם אותה שבעלתיה²
 לשם עלו שבעים לבי יתי / לשם אבן שתיה³
 שמונה השנה העולם / ומנהג השומרו מוסדות תכל ונבולם⁴
 לשם הר המוריה / שמונה תצא תורה ותלויה⁵
 תבר אלהים לשבתו / ובהנה בו בית מגותחו⁶
 לשם תכי פסא מלכותו / והוי בשלם ספו / ומעונתו מביית לדביר וקדש הקדש⁷
 לשם ארון הברית ארון כל הארץ / ובו לוחות פתוחים בארבע אלהים⁸
 לשלש נבואות יוצאות / ומתפצלת על גפלי האומה אלהים⁹

היא התנה אשר תהא אלהי ישראל פוקר פוקר נאדע פי כרובים המה / לתבא ולשעבר
 בשנת ה' אפים ועשרים פרוז המוגנלים / רמים ליסודות הקבלה / ב שפכה לב המתפלל
 מירכתי אסיה והציו את כל הארצות אשר / על גודל חרבנה של העיר והמקדש / ג הבעת
 במערב / וגם את ארץ ישראל שמו למרמס ואת / אמותה בעתה של ישראל / שער יונה ויראת
 עיר הקדש לתל שמוה / ואת יתוהים שהיו בה / את הליכל בנינה ועיר יהודה בתקונו
 הרנו באכריות חימה / ושריגים נפרו לכל רוח / 2 תהלים קכב / 3 בראשית כח / יז ועין
 כשבע שנים אחר הורגה והמוסה עמד רבינו / בביאר רבינו שם / 4 תהלים קכב / ג ועין
 משה בן נתן ד"ל בשערי ירושלים ושפן כמים / 5 כונתו למ"ש בתענית ה' א : אמר הקב"ה לא
 לבו בתפלה נוכחתי זו על רבת העושה וגודל / אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים
 השמפון של העיר ומחזותיה / כלב כל איש בעל / של מטה — ומי איכא ירושלים למעלה אין
 לב מריגו עירי שלמע קול האנה והאנה אשר / דכתיב ירושלים הבנויה בעיר שחברת לה יחדיו
 בחרבנו / התפלה נדפסה בטוף ביאר הרמב"ם / ופירש רש"י : ירושלים שלמטה הוא בוניו
 לחרות דפוס רומא (לפי שנת ר"ס) / וגם בדפוס / מעל דאכא ירושלים והיכן אם לא
 ליסבון (רמ"ס) / ונפסה אחר כך בקובצים שונים : / למעלה / 6 תהלים קכב / ד / ז יומא ד'
 "המעמר" / חלק ג' עמ' נד—טב / "על עיר אברהם / בערה סא) / 8 מקורו בפני דרבי אליעזר
 לוצי / מסעות ארץ ישראל" מאת אברהם יערי / סוף פל"ה : לפיכך נקראת אבן שתיה שמשם
 "לוח ירושלים" שנת תש"ט עמ' פא—פח / "על / הוא טבור הארץ ומשם נמתח כל הארץ — וזו
 מאת דב נתן בריןקרי — יסוד המדרה זו הוא / דעת רבי אליעזר בימא בר' ב' שעולם מאמצעיתו
 רפוס רומא / רק את השינויים החשובים מדפוס / נבוא כיצירת הולד שתוא מאמצע / 9 דר"ב
 ליסבון (ד"ל) / הבאתי בערות / ויש להעיר / ג א — ישע"ה / ג : מציון תצא תורה —
 שתרמכין באגרלו ששלח לבנו נתמן מירושלים / בראשית רבה נה / ס : ארץ המורה מקום
 כותב בטוף המכתב : "הקרא לי שלום בני / שהוראת יצאה לעולם / 10 תהלים סח / ג
 והלמירי ר' משה בר' שלמה אחי אמי / 11 ע"פ דה"א ככ' י / 12 תהלים ע"ג / ז
 מגיד לו כי עלית אל הר הויכים כנגד הר הבית / 13 מלכיסא ה' סו / 14 יושע ג' יא —
 והספור לו / ושם כנגד בית המקדש קראתי / ע"פ ד"ל / ובר"ר לוח / 15 שמות לא / יח
 חרוזותיו חבבה הראשון (חיינו עד / "ועתה עלי / ואחר שר' דבר עמהם (עין שוש"ר שם)
 לישער שוחלל ה"אשון (חיינו עד / "ועתה עלי / המונה כי כמו דרך צבית להיות יולדת תאומים
 תשתק גפשי" / כולל החרוזים של ר' משה / כ שנים שקולים זה כזה (יש"י שם)
 ומשם ואיך הם לשוני של רבינו ואם שגיה / ת ירושלים / כ' במקרא : היא התנה אשר ראיתי
 ה' הטוב וכפר בעי / התפלה נחלקת לשלשה / 17 יחזקאל י' כ' / היא התנה אשר ראיתי
 חלקים : א' שבה העיר ירושלים עיר הקדש / חתום... — להבא ולשעבר / כלומר פירוש מלת

שנים פנים לברוכ¹⁰ מלכיסים ולחייבון / פני דך ופני רצון
 ורח אלהים בכונתיהם¹¹ / וכובר אלהי ישראל עליהם¹²
 וזה מעשה המכותה¹³ מעון לשכיתה
 לשם תיכל הקדש / מכות לשלמע אל הרזה האל התפלה¹⁴
 וליורדים בדרמה פותח פיו¹⁵
 ובו השלוק ועליו להם תפנים / פנים המאירים בכל מערכה
 כי שם צוה ה' את תפלתה¹⁶

שלשם ליתראל משאות תארחות¹⁷ / פניו חיים שבע תמחות¹⁸
 לשם המנוחה השמחה¹⁹ אשר אל עבר חכמי ישראל מארית²⁰
 בשבעה נרותיה חופיע²¹ / והתפצלתם יתוהו פוקר תרמיע²²
 לשם המנוחה הפנומי לתעלות עליו מקטר לקרות²³ / ועליו גלת הכונתות²⁴
 בו נפשות הצדיקים צרופות בעליל עוליה פיליל²⁵ / ולפית גבה למעלה מן השמים
 ושלשם יתגדל ויתקדש מקום לבית / ומקדש ליתראל²⁶
 ותצר החיצונה ותאריאל / מנפח פפורה ליתראל²⁷
 לשם ונקד אבינו בשם תמים²⁸ / לסוב לזו כל תמימים²⁹
 לשם חובו לשיר תלויים דוכן / להדר לרומם להלל לאלהי השמים
 בכונות ובנבליים ובמצלפים³⁰ ובמצלפים אלים
 לשם יד חזית³¹ / לשפת הגזית
 משבעים זמניך וסנהדריה מעטרות
 לשיר קדש ושירי אלהים מפארת ומחדרות / לתבתי מעלה מסדרת
 והנשיא ושאי הוא מיתוד / פוקד וי אחר
 לשלשם לשבו פסאות למשפט³² לחוראות / לקלכ חתרת³³ אלהים לשלשם³⁴
 וזהו לצד ילאות³⁵ כי אלהים ילעב בעדתו / בקרב אלהים לשלשם³⁶

וארע היא שידעתי או אשר הכריבים שראיתי
 המה התנה עצמה / 18 שם מא' ית — פנים / 19 עולה
 כן ב"ל / כמו במקרא / ובר"ל ליתא / 20 ע"פ
 בראשית א' / וזכרתי ה' ס' / 20 יחזקאל
 י' יט / 21 מלכיסא ה' כח / 22 שם ח'
 23 השת אמיד ג' ו : "ושני מפתחת :
 אחד יורד לאמת השתי ואחד פוחה כיון / דחיינו :
 ישיר (מלשון "ת כ"ן לך חדרון") וכלי עיכוב
 ורמו למש' בברכות לב' ב : מינים שחבר בית
 המקדש אע"פ שעשירי הפלה נבעלו שעירי דמעה
 לא נבעלו / 24 תהלים קלג / ג / ועין בביאר
 הרמב"ן פרשת תרומה (כה' ל' ד"ה לחם הפנים)
 25 ירמ"ה מ' ה' / אלוהה ומשאת (פרס ומשורה)
 26 ע"פ תהלים סו / יא / 27 שמות לא / ח
 *27 שם כה' כו' — וע"ע בחרת כה' ב : 40 ישע"ה
 הרצוה שיחכים יודים / 28 דניאל יב' ג / פב' א'
 29 שמות ל' א' / 30 מלכיסא ה' מא'
 31 צרופות בעליל ע"פ תהלים יב' ז' — עולה
 כליל / שמואל א' ז' ס' ועין חגיגה יב' ב : זבול
 שבו ירושלים ובית המקדש ונזבח בניו ומיכאל
 שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן / ועין חס'
 סוף מנחות : דיש מי שאומר שחקקבו היה הוא
 שמוותיותו של צדיקים — וזו כונת רבינו כאן
 ע"פ יחזקאל מה' ד : מקום לבנים ומקדש
 למקדש / 33 מנחה כפרה / כונות ב' :
 מנחה — מזה (גזרות רעות מישראל) / מכפר
 34 עין : רמב"ם ה' בית הבחירה ב' א'
 35 דברים ה' כו' / 36 דברי הימים א' כה'
 37 יד חזית (מקום גבוה) / ישע"ה ג' ח'
 38 תהלים קכב / ה' / 39 מלכיסב' י' לא'
 40 ישע"ה יט' כ' / 41 ע"פ חזק'

לשם הר ציון / קודש משפח צליון⁴²
 ימיה הציטיון הלאו / כי רמה קרני ביה ולפי עליו⁴¹
 תואלנה קצות שבתי⁴³ העיר הנפרת / לתהלה ולשם ולתפארת⁴⁶
 ותולדותיה ומעלותיה רבו למעלה⁴⁷ וכבודות מדבר בך ציר אלהים סלה⁴⁸
 ועמה עלי השפחה נפשי⁴⁹

וועל אלה אני בוכיה⁵⁰ / כי נשאר העיר שמה ושאר⁵¹
 ביה מקדשנו ותפארתנו אשר תלוק בו אבותינו תיה לשפחת אש וכל מעמדנו
 תיה לתרבות⁵¹

וגם תמת אל תודל ביה⁵² / נמים אין מספר / דור הולך ודור קבא⁵³
 העיר לפני ולפנים תיה מעון עמים⁵⁴ / והתהלך ותר היות לשמיר לעית⁵⁵
 עלה סוף קמלונום / כפיו סוף תרלים⁵⁶ / ומרעה הוא לפפרים⁵⁷ -- ואויבינו פליים⁵⁸
 זה מקריב ועוקר את הנבולים / וזה מציב ומקים אגלים⁵⁹
 ובאו בו פריצים ומחללים⁶⁰ / ואל אל לא יושע בחוכו מתפללים⁶⁰
 כל עיר וטמא בבית מפלה / ונתן מפלה / ובהיכל האלהים ללא אלהים
 יענו הו הו⁶⁰ / דו כחו לאלהו⁶¹

ולפניה פלשטנו ותכפרו פלמנו⁶² / כי כל אלה גרמו פלשטנו ותמאנו⁶³
 והעיר והקדש השחיתנו ועוונתינו / והקלו את המלךש גוה צדק ומקנה אבותינו⁶⁴
פכל זה תיה דוה לבנו / על אלה דאכה נפלנו⁶⁴
 וכל ימינו על אדמתנו / על תולת הצבי⁶⁵ חיל דמלכותנו⁶⁷
 ותכפס שק פחיתול⁶⁶ / כי זכרת מבית אלהינו שמחה ונול⁶⁷
 איכה תיהו לשונות / קרית נאמנה⁶⁸ / רבתי בגוי ועליונו / שרתי על הפדיונה⁶⁹
 העיר יונה⁷⁰ תמה / ברה פתמה / יפה פלכנה⁷¹ / מקלרת מר ורבותה⁷²
 וענינה יונה על אפינו מים⁷³ / ואורה פלמש בחצי השמים⁷⁴
 מחוק האור וסוב לעינים⁷⁵
בעברת ה צבאות נצתם⁷⁶ / לבשו שלמים קדרות ושל חושם פסותם⁷⁷
 ועל ארץ יפס משלמים נזתם⁷⁸ / והנה צרה ותשכה מעור צוקה ואפלה מגדה⁷⁹

42 שם מה ה / 43 מלכים ב כג יז / מה הציון טז / כלומר ועוד יעשה
 הלז -- הווננה לבנו שרבינו רואה במקום אשמה גדולה כוח שאומר זה כוחו לאלהיו
 המקדש / 44 ע"פ שמאל"א ב א / 45 ע"פ 62 ירמי ג כה / 46 ע"פ שם ג ז / 47 ע"פ
 אוב כה יז / 48 דברים כו יט / 49 עזרא איכה ה יז / 50 וירמי לא כה / 51 ירמי
 טו ג / 52 ע"פ מקדשנו / 53 לחרבה א טז / 54 ע"פ ישעי א כא / 55 ע"פ
 ישעי סד י / 56 ע"פ דברי יליב לד כא / 57 ע"פ צפני ג א בשינוי
 גדולה חמת ה אשר נתכה בנו / 58 קולת לחרואת הירבית / 59 ע"פ יי
 א ד / 54 ירמי י כב / 55 ישעי ה ג ו / 60 שם ה יב / 61 ע"פ יהושע ג
 ו / 56 משלי כד לא / 57 נחום ב יב / 58 ע"פ ירמי / 59 ע"פ ירמי / 60 ע"פ ירמי
 58 דברים לב לא / 59 ע"פ יחזקאל ז כב / 60 ע"פ ירמי ט יז / 61 ע"פ שם ג ז / 62
 ע"פ ישעי מה ב / 63 ע"פ עמוס ה ל / 64 ע"פ שם ח כב / 65 ע"פ שם ג ז / 66 ע"פ שם ח כב / 67 ע"פ שם ג ז / 68 ע"פ שם ח כב / 69 ע"פ שם ג ז / 70 ע"פ שם ח כב / 71 ע"פ שם ח כב / 72 ע"פ שם ח כב / 73 ע"פ שם ח כב / 74 ע"פ שם ח כב / 75 ע"פ שם ח כב / 76 ע"פ שם ח כב / 77 ע"פ שם ח כב / 78 ע"פ שם ח כב / 79 ע"פ שם ח כב

והיה אור ישראל לאש בקרבה וקדשו ללהבה⁸⁰ / ואכלה ותבערה כל הדורה וקברה⁸¹
 ויהי עלי ירושלים עיר זאם בשראל⁸² / ודברך ירוה בכל עת⁸⁴
 תלב וד בש ושמן וצרו⁸⁵ / ועתה תמת הפנינים ינוה / וראש פתים אכזר⁸⁶
 אהה אמי הכביע הזכרעתי / ואם היות בעוקרי⁸⁷ לשופכי דמי
 מדעמי מעלותיה ורונמונתה / וראיתי הריסותיה ושומותיה
 היות עטרת תפארת ביד הו ונניח מלכה⁸⁸ / ואזן כל צבי⁸⁹ אוצר פל תמדה⁹⁰
 נאמן פתח יקרת⁹¹ -- ועמה תפל נכרת

ולשם העיר מיום ה' שמה⁹⁴
 ועמה תרפה הנדופה מיסר לשמחה וכתובות תמה⁹⁵
 פערים אשר תפך ה' למלח וגפרים⁹⁶ / ולש נזעם על ארץ הברית⁹⁷
 והיא מחללה מפשעניו ותמאנונו / מדכאה מעוונותינו⁹⁸
 והי הכריע בה את עון פלנו⁹⁹ / ובתבחרתה נרפא לנו /
 אבל היא אשר פלחנה ומעל שילח אב הנלחנה⁹⁹
 אל ארבעת פלתינו תרעים פעל פל אשר נמלנו⁹⁹
וירושלים השחיתה / הפנותיה אשר היו ערי המועדות / לחוקה ולתפודה⁹⁹
 תחת אשר היו כל אפסים ורבות רכב אלהים אלפי שואה הם?
 ואשרי מי שילא ראו⁹⁹

היום הזה ראיתי בך קדושה / חנות קלשה
 מצאתי בחוכך איש יהודי נגדי ונצונה¹⁰⁰ / והוא צבוע / ובח ישפעה
 ואליו יאספו בבתו בין ודולים וקטים אם ישלמו מנו ועדה

80 שם י יז / 81 ואכלה ובערה שם י יז -- ששל ידי זה שח את המור על העצים
 כל הדורה איכה א ג / 82 ישעי יז א / והאבנים של בית המקדש נשאר פליטה לישראל
 83 אללי לי מיכה ז א -- עוד ואם ביראל (עירושין לא ב רש"י ד"ה איסתייע) נמצא:
 שמאל"ב כ יט / 84 ע"פ משלי ה יט / 85 בתוכה ג א / 86 אוי
 85 חלב ודבש ושמן וצרי שמת ג ז (ועוד): / 86 לוח לבנים שעלו מעל שלהן אביהם / 87 ישעי
 חלב ודבש -- ודבש ושמן וצרי יחזקאל כו יז / 88 ע"פ חזקוני / 89 ע"פ חזקוני / 90 ע"פ חזקוני / 91 ע"פ חזקוני / 92 ע"פ חזקוני / 93 ע"פ חזקוני / 94 יחזקאל כו יז / 95 ע"פ חזקוני / 96 ע"פ חזקוני / 97 ע"פ חזקוני / 98 ע"פ חזקוני / 99 ע"פ חזקוני / 100 ע"פ חזקוני

91 ע"פ חזקוני / 92 ע"פ חזקוני / 93 ע"פ חזקוני / 94 יחזקאל כו יז / 95 ע"פ חזקוני / 96 ע"פ חזקוני / 97 ע"פ חזקוני / 98 ע"פ חזקוני / 99 ע"פ חזקוני / 100 ע"פ חזקוני

שאו לא לה ענווי... לא מלמח וקלני
 עם עניי... גדל ורש / ומספן הלק טו ואבתי
 רפרי הארץ לאות גלתפארת¹⁴

רפריה ותבואותה מרבה / ועדיו היא זבת חלב ודבש לישראלים ביה
 רפריה הירתי ליוקדת שמת פנה בתעלה
 ותחלב בשדיה למכאובים / ותניח את גורי הפלבים
 ואם פל זח מאסר פך עונבים¹⁵ / ולממו עליך אויבים¹⁶
 ובמרתקום תכרופ / ותפארו בעיר המדושה לאמר לנו נתנה למורשה¹⁷
 וכאשר יבואו אליך נמצאו כל מחמדי עני¹⁸ / וברוח כמפני ארוב ורודף אין¹⁹
 ורבה תעורבה / בקרב הארץ השמנה והרבה²⁰

כי הם אנום העונים לך / וגם את אינך ראיה להם מהמנום ולא מהמנום ולא נה בהם²¹
 עיר תהלה²² / תחת היוקדף גילה / ועמך מושט פמחלה²³
 ראיתי היום יתקבלי נאומים ונאומים²⁴ / והמה נמקים
 כי לא יגח שבס הרשע על אורל הצדיקים²⁵ / למלאות דבר ה' אשר ופיר²⁶
 ותשמתו אני את הארץ ולשמע עליה אויבים הילבים ביה²⁷
 אני תבצר ראה עני²⁸
 גליתי מעל שלחני / הרחמני אוהב רע / כי ארד המסע מהשקיע²⁹
 הייתי גזיר אחים³⁰ / במדבר מלון אורחים³⁰

עזבת את ביתי ונשטתי את תלמי³¹ / ולש תתמי את רחמי ותעמתי
 עם הבנים והפנות אשר פופשי / ועם הילדים אשר תפתחי ורפיתי³²
 על פרפי הם ראשית דרפי

הם לי הנאמרים והנעמיים³³ / והיו עניי ולי עם כל העמים³⁴
 וכבוד תכבירם כצפונתי ישן³⁵ / מידעי מתשן
 ונקל זאת³⁶ / וכל יקר ראטה עיני להבנות

במראה שבספר קולת (ה ח טו יא 22 יעני סט כה 23 שם טו :
 ועוד) : מעשה ותתעסקות. 12 שמואל ב 24 יחזקאל ט ד
 כב כח : ואת עם עני תושעי. 13 דלו. 25 תהלים קמה ג 26 מלכים א ב כו
 בירל : חלו. 14 ישעיה ד ה 15 שם 27 ויקרא כו לב 28 איכה ג א 29 ע"ס
 ד כ 16 ויקרא כו לב ועיינ בבואר רבינו יעני ע"ס בראשית מט כו 30 ידמי ט א
 (שם טו) שזה למחבתו שאין ארצו מקבלת את 31 שם יב ו ועיינ בסוף דרשת רבינו לראש
 אויביו. 17 ע"ס יחזקאל לג כד — השנה 32 איכה ב כב 33 שמואל ב
 והכונה : כאשר הגוים אשר מרחוק מתפארים 34 מלכים א ט ג 35 ע"ס
 בירושלים לאמר שלהם היא (והרמו למסעי הצלב) משלי כג לב : כנחש ישר וכצפונתי יפריש. —
 כאשר עין הם באים שמה גם כאשר הם מוצאים כל ההכונה : אני מרגיש צער על חבירי שעובתי
 ליה וגם היא אינה ראויה להם. 18 איכה ג 19 ע"ס ויקרא כו לג 20 ורבה יט
 ה 19 ע"ס ויקרא כו לג 20 ורבה יט 36 מלכים ג יח 37 ע"ס איוב
 העונה בקרב הארץ ישעיה ו יב — השמנה כח י — כלומר כל הכבוד והיקר שהיו לי שם
 והרחבה נחמי ט לה 21 ע"ס יחזקאל ז בביתי נחשבים ללא כלום בעיני כי טוב לי יום

טוב לי יום בחוצות³⁸ לבקר בהיכלך³⁹ / תורב ומקודש השמים⁴⁰
 לחוות ולראות אבנך ואת עפרך לחונן⁴¹ / ועל חרבותיך לקונן
 כי עמריך כפי צוק ופגן

ובכיתי עליך כמור נפשי מספר מר⁴² ובככי אתעני
 והייתי כהרמי קולי⁴³ / ובקריעי בגדי ומעילי אז יונת לי⁴⁴
 כי ביום תשיעי לירח אלול שנת תמלשת אלפים ועשרים ושבע⁴⁵
 פאמי בעיר ההרבה לשוממה⁴⁶ / מבלי בתי. והיא ילבת וראשה חפוי
 וקראתי עליך כראוי⁴⁶ :
 ציון מודר הייתה ירושלים שלמה⁴⁷

ואצל העיר כגד הפתח קרעתי עליי / ובבואי כגד תבית תדול ותקדוש⁴⁸ קראנו
 בבכיה רבה : בית קדשנו ותפארתנו אשר הליך אבותינו הית לשרפת אש וכל מחמדי
 הית לקרבת⁴⁹ / וקרענו⁵⁰ קריעה שנית בתהגית האגיה / וקראנו⁴⁹ במקום מקמור קניה
 לאמר : אלמים פאוי גוים פנתלתי ונר / עד האננה עמך וצאן מרעיתך ונה לך לעולם
 לדור דור נספור תהלתך⁵¹

עורי עורי לבשי עציבו ובגדי אלמנתיך ורשלים עיר תקדוש⁵²
 צאי ודדך על ראשך⁵³ / בואי אל אלהיך ואשר / כי הוא ארתיך והשמחוי לך⁵⁴
 ואף מנת תלקו ותמלת תבלו⁵⁵
 ותלל לכת עדתך אחריו / אשר נעורים וההבת פלולות⁵⁶
 ורשע⁵⁷ לפניו פמך בר / לא דרך ולא מסלות⁵⁸
 מקשרת מר ותהלות⁵⁹ / מעלת זכחים ועולות
 וענתה לו במחולות⁶⁰ / את הנראות ואת הנדולות⁶¹
 להודות להלל ולשבח לפאר לרומם ולהדר⁶² ולעלות
 למרומם על כל ברכות ותהלות⁶³

בצורך וכו' 38 תהלים פה יא 39 שם 40 תהלים פה יא 41 ע"ס תהלים קב טו 42 ע"ס יחזקאל
 כו לא 43 בראשית לט יח 44 איוב 51 תהלים עמ א—ג 52 ע"ס
 ג י 45 ושבע בירל : ושמונה — והסמת יחזקאל לו אלמנותה 53 ע"ס ידמי ב לו 54 תהלים
 החוקרים שבע נכונה 46 ע"ס יחזקאל לו 47 ע"ס יחזקאל לו 48 ע"ס יחזקאל לו 49 ע"ס יחזקאל לו 50 ע"ס יחזקאל לו 51 ע"ס יחזקאל לו 52 ע"ס יחזקאל לו 53 ע"ס יחזקאל לו 54 ע"ס יחזקאל לו 55 ע"ס יחזקאל לו 56 ע"ס יחזקאל לו 57 ע"ס יחזקאל לו 58 ע"ס יחזקאל לו 59 ע"ס יחזקאל לו 60 ע"ס יחזקאל לו 61 ע"ס יחזקאל לו 62 ע"ס יחזקאל לו 63 ע"ס יחזקאל לו

כולם בלשון יחיד. — ולפי דעתי גסחנו היא
 הנכונה שבדואי לא הלק אל הר הבית לבדו
 אלא היחודים שהיו בעיר הלכו אתו 50 ישעיה
 סד י 51 תהלים עמ א—ג 52 ע"ס
 ישעיה נב א — בראשית לח יד : בגדי
 אלהיך 53 ע"ס ידמי ב לו 54 ע"ס יחזקאל לו 55 ע"ס יחזקאל לו 56 ע"ס יחזקאל לו 57 ע"ס יחזקאל לו 58 ע"ס יחזקאל לו 59 ע"ס יחזקאל לו 60 ע"ס יחזקאל לו 61 ע"ס יחזקאל לו 62 ע"ס יחזקאל לו 63 ע"ס יחזקאל לו

כח ד : ולבקר בהיכלו 40 דניאל ט יח 41 ע"ס תהלים קב טו 42 ע"ס יחזקאל
 כו לא 43 בראשית לט יח 44 איוב 51 תהלים עמ א—ג 52 ע"ס
 ג י 45 ושבע בירל : ושמונה — והסמת יחזקאל לו אלמנותה 53 ע"ס ידמי ב לו 54 תהלים
 החוקרים שבע נכונה 46 ע"ס יחזקאל לו 47 ע"ס יחזקאל לו 48 ע"ס יחזקאל לו 49 ע"ס יחזקאל לו 50 ע"ס יחזקאל לו 51 ע"ס יחזקאל לו 52 ע"ס יחזקאל לו 53 ע"ס יחזקאל לו 54 ע"ס יחזקאל לו 55 ע"ס יחזקאל לו 56 ע"ס יחזקאל לו 57 ע"ס יחזקאל לו 58 ע"ס יחזקאל לו 59 ע"ס יחזקאל לו 60 ע"ס יחזקאל לו 61 ע"ס יחזקאל לו 62 ע"ס יחזקאל לו 63 ע"ס יחזקאל לו

הערים החרות והנשמות 46 ע"ס יחזקאל לו 47 ע"ס יחזקאל לו 48 ע"ס יחזקאל לו 49 ע"ס יחזקאל לו 50 ע"ס יחזקאל לו 51 ע"ס יחזקאל לו 52 ע"ס יחזקאל לו 53 ע"ס יחזקאל לו 54 ע"ס יחזקאל לו 55 ע"ס יחזקאל לו 56 ע"ס יחזקאל לו 57 ע"ס יחזקאל לו 58 ע"ס יחזקאל לו 59 ע"ס יחזקאל לו 60 ע"ס יחזקאל לו 61 ע"ס יחזקאל לו 62 ע"ס יחזקאל לו 63 ע"ס יחזקאל לו

בית קדשנו ותפארתנו אשר הליך אבותינו
 היה לשרפת אש וכל חמדינו היה לחרבה
 וקדוש 47 ציון שמה ישעיה סד ט 51 תהלים עמ א—ג 52 ע"ס יחזקאל לו 53 ע"ס יחזקאל לו 54 ע"ס יחזקאל לו 55 ע"ס יחזקאל לו 56 ע"ס יחזקאל לו 57 ע"ס יחזקאל לו 58 ע"ס יחזקאל לו 59 ע"ס יחזקאל לו 60 ע"ס יחזקאל לו 61 ע"ס יחזקאל לו 62 ע"ס יחזקאל לו 63 ע"ס יחזקאל לו

בדל 63 ע"ס בחמיה טו ה 61 דברים י כא 62 מונדה של פסח
 63 ע"ס בחמיה טו ה 61 דברים י כא 62 מונדה של פסח

המורה בזה בתחומים ותפלות / ומורה בפרות וסליחות ומחלות.
 וצריך עשה עמו כל הימים / את המסד והתקנים.
 שא אליו פנים / ולפני לבן פנים.⁶⁴
 עד מתי אמה לא תרדם את ירוע לים.⁶⁵
 והשבת תזנות.⁶⁶ ולא תזכיר ראשונות.⁶⁷ אשר שמת במדבר דרך בלשון מעינות.⁶⁸
 להשקות גאולים.⁶⁹ / אשר ספרו לרועיה.⁷⁰

ועליות פרשת ענוה למסך.⁷¹ / בקול רם ותודה ותמונה ומוג. יעבר בסוף.⁷²
 אם קפצת רחמים.⁷³ / דברים טובים דברים ורחמים.⁷⁴
 שפבר עשית לעולמים.⁷⁵ / ולא תודש דמים.⁷⁶

דם נפשות אבותינו עונמים.⁷⁷ / צדיקים וחממים.
 אשר לשמה הערי למות נפשם.⁷⁸ / ותחת התרב וחנו ראשם.
 אחריו ימארו.⁷⁹ / ועליה הרגו כל הימים.⁸⁰

יקריבו לפניה עולה וזבחים / וזבחי אדם.
 העשו לרית גיחותים / את הראש ואת הגחמים.
 והם ששים גשמים.
 זה יאמר לך אני.⁸¹ / ולצור ישראל בראני.
 אקריב את עצמי והל כפי דמי ונחתי ופאלי.⁸²
 ואמן בכורי פשעי פרי כגני נשאת נפשי.⁸³
 ונפשם מתעללת / בדמיה מתבוססת.⁸⁴
 מאבות לבנים מולדה מפני / לעשות נפשם שלגי נדבה לרצון להם לפני ה'.

והדברים בה דמים.⁸⁵
 נחמם נבזים לשפלים בפנים.⁸⁶ / ואחם לתמים כל עמים רבים.
 עורם מעליהם הפשיטו.⁸⁷
 זה עובד זה נחז / זה שולל זה כוזב.⁸⁸
 והוא מכבד ומפוז.⁸⁹

מפת אויב הכיתום בכל מפה מאד קשה וארבה.
 וזבל כוכב אלוני.⁹⁰ / מני רעב ולחמי רשף וקוטב מריני.⁹¹

64 איכה ב' יט. 65 זכריה א' יב. 66 תהלים נג' יב. 67 ע"פ איוב לז' ד.
 68 שם כ'. 69 ע"פ עמי בחורי. 70 דברים לג' ג. 71 ע"פ יחזקאל סז' ו.
 72 ע"פ תהלים קמ' לט. 73 ע"פ חזקיהו טז' ד. 74 ע"פ מלאכי
 ה' — יעבור כפר שם; אעבור בסך. 75 שם ב' ט. 76 ע"פ ישעיהו
 עז' י. 77 ע"פ קהלת א' י. 78 ע"פ חזקיהו טז' ד. 79 ע"פ ישעיהו
 — שם ב' יב. 80 ע"פ עשורו. 81 ע"פ חזקיהו טז' ד. 82 ע"פ מלאכי
 ט' יג. 83 ע"פ חזקיהו טז' ד. 84 ע"פ חזקיהו טז' ד. 85 ע"פ מלאכי
 ח' יג. 86 ע"פ חזקיהו טז' ד. 87 ע"פ ישעיהו טז' ד. 88 ע"פ חזקיהו טז' ד.
 89 ע"פ ישעיהו טז' ד. 90 ע"פ חזקיהו טז' ד.

יבד בחיים חיים / לך נצמדו ובמותם לא נפרדו.⁹²
 אשר זה במעלותיו ומכחו.⁹³ / כי מעיר הקדש נקראו ואל אלהי ישראל נמכו.⁹⁴
 אמרים אמור למנאצי.⁹⁵ / ואל לוחצי ומוצי
 רא נואש לבענו מהנאצי / ולבנות הבית והמאריאל.⁹⁶

כי זאת לפנים פישראל.⁹⁷
 ששפלו זכר לנו.⁹⁸ / לא מאטנו ולא גלגנו.⁹⁹
 וכי אשכ בחשך ככל ליל.¹⁰⁰ / ויודי זרפבל קסדי הפיות לבנות ליום קפוחו.¹⁰¹
 קר מעולם ועד עולם.
 כאשר רבשו עצמותינו / פותח את קברות מתנינו.¹⁰²
 מלבן שאול אליו יקראו.¹⁰³ / ושלח רוחו וזכרונו.¹⁰⁴

מן המכסים מולקעה ותחמם יצע רמה.¹⁰⁵ / ונדש פני אדמה.¹⁰⁶
 לא אבדה תקותנו באבד תניח / ולא נגזרנו לנו בשוכ העפר אל הארץ לשחיה.¹⁰⁷
 פי לא קצרה יד מהשיע.¹⁰⁸ / פרפת אוכד אליו תבוא.¹⁰⁹ / ונפש נענה ישפיע.¹¹⁰
 וכל תפלה וכל תחנה.¹¹¹ / לפני יציע / ומשפטינו לאור עמים ירעי.¹¹²

פואת וכואת דברו ונשמה יחוקו / פי אחריו דבקו.¹¹³
 כאשר נאקלות חלל נאקלו.¹¹⁴ / אליה יציעו.
 המון מציד ורחמיך אליהם יאפלו.¹¹⁵
 העל אלה לא תפקד נאם ה' אלהים ואם פני אשר פנה לא תרתם.¹¹⁶
 שוב מתרון אפה והנחם.¹¹⁷

למען ציון לא תחשה ולמען ירושלים לא תגשו.¹¹⁸
 פי לרחמי עיניהם תלוחז / ולחם עליה ראית חכיות.
 מגדל יוד כגני להל פיות.¹¹⁹
 אשרות ותנמות עדים נאמרים.¹²⁰ / ולבועות קבנות לשמה המורד
 דברי הנביאים פה אחד.¹²¹ / כלם נתנו לנו קץ וזמן.
 ועד פשח נאמן.¹²² / כי לא לנצח נשפת ציון.¹²³

והבית המוצא מבית המלך העליון.¹²⁴
 91 כלומר בחייתם עלי אדמות. 92 שמואל ב' ג' כס. 93 ע"פ ישעיהו נא' ד. ומשפט
 א' כג. 94 תהלים יז' ה. 95 ישעיהו לאור עמים ארבע. 14 ע"פ תהלים סג' ט.
 מת' ב. 96 ע"פ ישעיהו יג' יז. 97 רוח 96 ע"פ יחזקאל ל' כז. 16 המון יחזקאל
 ה' ז: וזאת... 97 תהלים קל"ה כב. 98 ע"פ ישעיהו ס"ד, טו: המון... איל התאפקו. 17 העל—
 ויקרא כז' מד. 99 וכי אשכ בחשך, מבנה תרחם. ירמי' ה' ט. — ורבינו שינה את לשון
 ה' ה. — בבל, עיני סנהרין כה' א: במחשכים הכתוב מדין לרחמים. 18 שבות לב' יב.
 הושיעני. 1 ע"פ זכריה ד' ט—י. 2 ע"פ 19 ע"פ ישעיהו ס"ב, א. 20 שחיש' ד' ג. —
 יחזקאל לו, יא—יב. 3 ע"פ יונה ג' ג. והזמן אל הנביאים ממי קדם עעדין עומדים
 4 ע"פ תהלים קד' ל. 5 ע"פ ישעיהו יד' יא. בירושלמי, והם עדים נאמנים שחזיר שלנו היא
 6 תהלים קמ' ל. 7 ע"פ יחזקאל לו, יא. 21 ישעיהו ב' ב. 22 מלכים א' כב' יג.
 8 ע"פ קהלת יב' ז. 9 כי לא קצרה יד 23 תהלים ס"ה' לז. 24 ע"פ תהלים ט' יט: כי
 מהשיע, ע"פ ישעיהו נב' א. 10 ע"פ איוב לא לנצח ישכה אביו. 25 ע"פ נחמיה ג'
 כט' יג. 11 ע"פ ישעיהו נח' י. 12 דה"ב כה: והמגדל היוצא מבית המלך העליון

87

וכן יהיה בראש הקרים ונשא מגבעות³⁶ ודאל לנו ה' למושעות³⁷.
 פי' לקח תלמן אל תנינו³⁸ / אל לארף אפף הקתנו³⁹
 ומיש לנו צמיתות⁴⁰ / פי פנינו אליה ועדיות⁴¹
 ואנחנו הירדעים ועדים⁴² / פי אין קץ לפני רחמיה⁴³
 ולא מועד ומעדיים⁴⁴ / פי ארכו לנו תלמים ונחמנים⁴⁵
 ועד עדינו⁴⁶

רבות שבענו בהם מרורות פתנים³⁶
 רבות שבענו לה נפשנו תלעג השאונים תבחו לנאיונים³⁷
 מן אזי עבר על נפשנו המים תנינו³⁸
 מתרח אפף תשוב³⁹ / וראה כי אולת יד ואפס צנור נעזוב⁴⁰
 פכתוב לפה לנצח תשפנונו⁴¹ / השירנו ה' אליה ונשכחנו⁴²
 ברוח אמה ה' ואל ישראל⁴³
 אכינו אב הרחמן / לא יחם ישראל ולא אלמן⁴⁴
 פי רחמיה עליהם במקלן / נקל את חמין⁴⁵
 ובית עבודה זה משה בן נתמן / הפא לראות עירך ומקדשך בהר פנו⁴⁶

ובקדמה בגדו ובעילו בוכה ומתאבל / אליה ונשכחנו ואלהיך תתן⁴⁷
 שפוח וראה דבירך והיקלה / אליה ואלמיה⁴⁸ פכנונו⁴⁹
 עינינו תראנוה ורשלים ונה שאנו⁵⁰ / וערי יהודה בתחונן⁵¹
 תשוב ישראל לעויתם / וכהנים לעבודתו וליונים לרובנו⁵²
 ויחמנו⁵³

וכרא ה' על כל מכן הר ציון ועל מקראיה ענו יומה ועל ועל כל פבור הפה⁵⁴
 לשכית ענף בכית מקדשה / ולא יכרת מעונן⁵⁵
 ונה עבדך ישב בסתרן / ובצל שדי יתלונן⁵⁶
 ברוך אמה ה' שומע תפלה / אמן ואמן סלה ועד ומן⁵⁷

- רכינו מרמו כאן למאמר ו"ל שבית המקדש 32 ע"פ איוב כב ה 33 דניאל יב ז
- דלעתי עשוי מאלני בדיי שמים כדתיב מקדש 34 ע"פ בראשית כו ח 35 דניאל ג כה
- ה' כוננו ירד (תחומא בשלח טו) ועינו ברשיי 36 ע"פ תהלים קכג ז - ואיוב כ ה יד
- סוכה מא א ד"ה אי נמי אבד מקדש העתיד 37 תהלים קכג ז 38 שם עכד ה ה
- שאנו מצפני בנוי ומשוכלל הוא גילה ויבא 39 שמות לב יב 40 דברים לב ה ה
- משפוח⁴¹ חזינונו שיוצא וירד מבית המלך העליון 41 איכה ה כ-כא 41 ע"פ יחזקאל מ
- 26 ישעי' ב א 27 תהלים סח כא 28 שם טו סו 29 שם טו 30 ע"פ 42 ישעי' לג ב 43 ע"פ שם ד
- 28 ירמי' יד ט 44 ע"פ צפניה ג ז 45 תהלים צא
- דברים לב לט 46 ע"פ יחזקאל כא כא א : בצל...

ה' רחומה לייג מדות *

מדותיו נודעת בהם לציר אמנוני
 יסוד עשיר פלשלי ובה פל מעיני
 פשמש לעדותה הראם לעיני
 למען שמוך ה'י

אפריו נמטי לידיו הרב ישי חסידה על שוכה להוציא מתעלומה אור ונתגלגלה וכות על ידו לגלות שלוש סליות חדשות של הרמב"ן (ראה סיני אבאלו תש"ז עמ' ד"מ"רמ"ח) ברשותו הנני מצרם במחזורה זו עם חזיונים שלו [תמוסגו במרובעים - משלי] להשלמת עטרת שירתו של הרמב"ן.

ואלה דברי הרב חסידה במבוא השירים : בין האוצרות הגנוזים ב"ספריית-יהודה" אשר במוסד הרב קוק, המכילה כתבייד עבריים מגדולי ראשונים ואחרונים בכל החומי והידות, נחלגול לידו כתב יד קדום, דיואן פיוטים וסליות מגדולי משוררי ספורד ומגאונים שלפניהם, מאם שכבר נתפרסמו מהם שטרם ראו אור, בין האחרונים גלתי שלוש סליות להרמב"ן המבואות בזה.

סליחה א' רחומה לייג מדות, נזכרת בפסל ר"ה מרשב"ץ (והיה הד"צ) ספ"א דה לב, א מאת הר ר' שמעון כ"ר צמח דוראן (ה' עכא - ה' רב לציריה). רחומה זו מכילה י"ד מחזרות י"ג מנו לשלש עשרה מידות, והי"ד למידת "עליון" (ראו תלן). כל מחזרות בניה מארבעה בתים, שהרביעי בו הוא פסוק מן המקרא המסיים באותה המידה שמדובר בה במחזרות זו.

האיקרוסטיכון בראשי המחזרות הוא "משה בו נתמן ירוני" ולא "ירוניי כדך שחמש בפסוק ליום הכפורים "מראש מקמי עולמים" (ראו כתבי הרמב"ן הנ"ל) ואולי הורחקה לחסר אות א' כדי שפסוק המחזרות לא יעלו על י"ד ומה שהחסיר אות ד דקא, כשום שאינה משנה את כניו שם עירי: צירונה ירוני.

סליחה ב' הפותחה "מגדל עויל" וסליחה ג' הפותחת "מוקש לנפשי אשמי", וזוהי כמעט בתוכה, מקשת סליחה על עוונות ופשעים, ובסתחן בחסד האל, שמקבל בתשובה את כל השבים אליו ומתחרטם על חטאייהם. תוכן זה מתאים לסליחה החמישה.